

А. В. Землянська, О. В. Стрілець,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь

ТРАГІЧНИЙ ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У РОМАНІ С. ЖАДАНА «ВОРОШИЛОВГРАД»

У статті розглядаються особливості змалювання теми «втраченого покоління» 1990-х років у романі С. Жадана. Зауважується, що автор намагається подолати трагічний розрив молоді цього періоду із суспільством початку XXI ст., знайти відповідне місце у сучасному соціумі для своїх персонажів.

Ключові слова: «втрачене покоління», екзистенційний вибір, цінності, існування.

В статье рассматриваются особенности изображения темы «потерянного поколения» 1990-х годов в романе С. Жадана. Обращается внимание на то, что автор старается преодолеть трагический разрыв молодежи этого периода с обществом начала XXI в., найти соответствующее место в современном социуме для своих персонажей.

Ключевые слова: «потерянное поколение», экзистенциальный выбор, ценности, существование.

The article examines the features of depicting the theme of the «lost generation» of 1990th in S. Zhadan's novel. The attention is paid to the fact that the author tries to overcome the tragic break of the youth of this period with the society of XXIst century, to find the proper place in it for his characters.

Keywords: «lost generation», existential choice, values, existence.

Сергій Жадан – сучасний український письменник, перекладач та громадський діяч, автор популярної нині поезії та прози. Його літературні твори отримали багато державних та міжнародних нагород, були перекладені різними мовами світу, зробивши автора одним із найвідоміших письменників на території України і за її межами. За Р. Харчук, С. Жадан є безумовним лідером літературного покоління «дев'яностників», головною ознакою творчості якого є «естетичний плюралізм – від класицизму до авангарду» [5, с. 24].

Творчість С. Жадана вміщує в собі безліч протиріч, тому її дослідження є актуальним для сучасного українського літературознавства. Наприклад, її ідейно-тематичні аспекти вивчали такі відомі письменники, літературні критики й науковці, як Ю. Андрухович, І. Бондар-Терещенко, П. Загребельний, Р. Харчук; особливу естетичність та художню довершеність творів досліджували І. Андрусак, Я. Голобородько, Т. Гундорова тощо.

На думку дослідників, творчість С. Жадана органічно вплітається в сучасну українську літературу, зокрема в загальний контекст творів про молодь. Письменник пише переважно про покоління 1990-х років, з якого вийшов сам. Для нього цей період – «якась підсвідома стратегія, хронологія однієї генерації» [1, с. 7]. Саме про це розповідається в автобіографічному романі «Депеш Мод» (2004), романі у формі нотаток «Anarchy in the UKR» (2005), збірці малої прози «Гімн демократичної молоді» (2006) та інших.

При цьому найбільш правдивими та художньо довершеними постають молодіжні образи та ідеї на сторінках роману «Ворошиловград» (2010). Головними його перевагами, зазначає М. Мацієвська, є повноцінний аналіз учинків людини, мотивація психологічних травм, порівняння подій, соціальна тематика і наявність громадянських ідей [4, с. 10]. Однак цей твір чомусь і досі залишається на маргінесі літературознавчих досліджень.

Об'єктом зображення у романі є покоління 90-х, яке набуває ознак цілком «втраченого», або «загубленого». Характерними особливостями літератури із подібною ідейною спрямованістю, на думку Г. Давиденко, є мотиви порожнечі, песимізму, безнадії, марних сподівань, несприйняття реальності, відчуженість людини у суспільстві, руйнація ілюзій, відсутність моральних ідеалів та орієнтирів, ненормальна поведінка особистості [2, с. 73]. Усе це знайшло своє оригінальне відображення в означеному творі С. Жадана і дає підстави для виокремлення проблеми «втраченого покоління», фактично не розглянутої дослідниками твору. Тож метою цієї статті є аналіз особливостей змалювання автором у романі вищезгаданої генерації й передачі самої сутності періоду 1990-х років та його переосмислення з позиції сучасності.

Твір «Ворошиловград» – це історія молодої людини, що мимоволі стала жертвою свого часу. Герман Кольов та його однолітки – частина «втраченого покоління» періоду розпаду СРСР на теренах України. Саме в цей час колишня держава була зруйнована, а нова ще не сформувалася, що згубно вплинуло на світобачення та спосіб існування людей: світовідчуття радянської спільноти стало пережитком минулого. Молодь, що перебувала на стадії власного морального та соціального становлення, на фоні історичних, суспільних та економічних змін виявилася зайвою і непотрібною, тому і втратила правильні життєві цінності й духовні орієнтири. Подібна «занедбаність» обов'язково позначається на подальшому житті будь-якої людини і стає причиною її власних трагедій та невдач. Молоді люди миттєво отримали повну свободу, але не змогли нею правильно скористатись. Тому герої роману опиняються на межі між безглуздим минулим і безнадійним майбутнім, а все їх сьогодніня – спроба вирватись із рамок пострадянського суспільства, заповнити душевну порожнечу, хоч би й аморальними вчинками.

Письменник показує, який вплив мав суспільний переворот на молоду генерацію, і до яких наслідків він призвів у подальшому житті цих людей. Сам автор називає це покоління «нешасним», саме його, на думку С. Жадана, Сатана «викидає із цього життя, як гнілі овочі з холодильника» [цит. за: 5, с. 211].

Мотиви безнадії, песимізму помітні вже на перших сторінках роману із розповіді Германа: «Мені 33 роки. Я давно і щасливо жив сам, з батьками бачився рідко, з братом підтримував нормальні стосунки. Мав нікому не потрібну освіту. Працював незрозуміло ким. Грошей мені вистачало саме на те, до чого я звик. Новим

звичкам з'являється було пізно. Мене все влаштувало. Тим, що мене не влаштувало, я не користувався. Тиждень тому зник мій брат. По-моєму, життя вдалось» [3, с. 14]. Подібне розлоге цитування свідчить, що, проживши значну частину свого життя, герой не помічає у ньому ані радості, ані печалі. Він байдуже ставиться до сім'ї, роботи і не розуміє вищого сенсу власного існування. Звиклий до самотності та самостійності, Герман займає позицію пасивного спостерігача за власним буттям, не виявляє бажання боротися за краще майбутнє, йому до вподоби інертне існування, тому його не приваблюють жодні зміни.

Причини подібної життєвої трагедії треба шукати у дитинстві та юності персонажів твору, що проходили у перехідний період – 1980–1990-і роки. Набагато пізніше, потрапивши до міста власного дитинства, головний герой пригадає епізоди із безтурботного минулого. Спогади про давніх друзів та літальні апарати наштовхнуть його на невтішний висновок: «Всі ми хотіли стати пілотами. Більшість із нас стали лузерами» [3, с. 29]. Життєві реалії руйнують сподівання персонажів: звідси й відсутність віри у краще майбутнє, поява розчарування в усьому. Але підсвідомо Герман не втрачає власної мрії: «Час від часу мені сняться авіатори» [3, с. 29]. Цей факт підтверджує, що автор залишає для свого героя надію подолати межі безликої буденності і стати щасливим.

За даними психологів, значний вплив на формування людини мають ціннісні орієнтири та ідеали, закладені з дитинства, тому важливою у її вихованні є роль людської спільноти. За досить пристойного оточення (вчителі, військовослужбовці, комсомольці та ін.), Герман обирає хибний приклад для наслідування – Кочу. У атмосфері відчуженості сім'ї і держави від молоді, Гера в захваті від свого старшого друга, що «грабував нові гастрономи, виносив щойно відкриті кіоски з пресою, залізав уночі до недобудованого загсу, загалом ішов у ногу з часом» [3, с. 37].

Згодом, пройшовши навчання на історичному факультеті, Гера і Льоша не знаходять гідної професійної реалізації у суспільстві: «Після університету Боря відразу ж вписався в батьківський бізнес, а ми з Льоліком намагалися самостійно стати на ноги. Працювали в рекламній агенції, в газеті безкоштовних оголошень, в пресс-секретаріаті Конгресу націоналістів і навіть у власній букмекерській конторі, котра накрилась на другий місяць свого існування» [3, с. 11]. Ця молодь не отримує жодної підтримки від держави, тому сподіватися в подібній ситуації може лише на себе або на щасливий випадок: «Кілька років тому Боря, переживаючи за наше животіння і пам'ятаючи про безтурботну студентську юність, запросив нас працювати з ним, в адміністрації» [3, с. 11]. Таким чином герої отримали безглузду професію «незалежного експерта», яка не може гарантувати людині стабільності й нормального життя.

Занепадницьким є сам простір, у якому проходить молодість героя: наприклад, ресторан «Україна», де поруч могли сидіти представники різних прошарків суспільства і рівнів культури (рекетери, кооператори та гравці, жінки у вечірніх сукнях і чоловіки у спортивних костюмах). Роль цього місця у своєму становленні Герман визначає таким чином: «...ми, молоді, сидимо за одним столом із бандитами, гарячі хвилі алкоголю прокочують крізь голову, так мовби ти забігаєш в нічне море, тебе накриває чорною солодко-гіркою хвилею, і вже на берег ти вибігаєш дорослішим» [3, с. 81-82]. У цілковитому суспільному хаосі людина мимоволі дорослішає раніше потрібного терміну, але ця дорослість виявляється хибною і неповноцінною: «Це був чи не останній для нас навчальний рік, у нас уже з'явилися погані знайомства та шкідливі звички, ми вже були цілком дорослі» [3, с. 414]. За таких обставин особистість виявляється непристосованою до нормального суспільного життя.

Справжньою цінністю для Германа Корольова виявилась давня чоловіча дружба, хоча традиційне значення цього поняття у творі стирається. Тепер слово «друзі» легко замінюється більш загальними назвами: «приятелі», «знайомі дитинства» і т.п. По дорозі на футбол, вже значно подорослішавши, головний герой із теплотою згадує, як п'ятнадцять років тому вони з друзями їхали у такому самому складі, тільки тоді вони «не виглядали, як зомбі з розмальованими кінцівками, всі були молодшими, хоча добрими не були» [3, с. 117-118]. Тепер його компанія повністю складається із бандитів, злочинців, алкоголіків і наркоманів, але саме в такому оточенні Герман відчуває себе вільним і потрібним. Смерть давнього друга, втрата близької людини переборює його душевну черствість, пробуджує віру й надію, дозволяють відчутти себе живим, чуттєвим: «І не бажаючи вірити в найгірше, вперто відмовляючись вірити в те, що сталося, ми тихо, про себе, повторювали, вдивляючись у відблиски на воді: невже він помер?» [3, с. 415].

С. Жадан розкриває й інші аспекти «втраченості» молоді 1990-х років. Так, підкреслює він, за наявності повної свободи у діях та встановленні власних ціннісних орієнтирів, у людини формується несерйозне ставлення до будь-яких обов'язків та правил. Однак сам Герман розуміє необхідність дотримуватись певних принципів для збереження власного «Я». Саме ідеологічна складова особистості дозволяє людині не розчинитись у масі індивідумів: «І не люблю, коли мене притискають до стіни, вимагаючи грати за чужими правилами. Тому що правила мають сенс до того часу, доки їх дотримуєшся. А щойно ти забуваєш про них, як виявляється, що ти нікому нічого не винен, і не зобов'язаний вигадувати різні дурниці про те, чого не знаєш, і що тобі, за великим рахунком, не потрібне» [3, с. 183-184]. Подібна принциповість викликала в оточуючих повагу до головного героя і бажання боротись за правду і справедливість на його боці.

Уже у зрілому віці Германові наснився сон, ніби спогад із минулого: він разом із найкращими друзями ідуть грати у футбол проти команди газовиків: «...увесь золотий склад «Меліоратора – 91» – команда мрії, яка рвала на шматки спортивні товариства звідси і аж до самого Донбасу і навіть виграла Кубок області; заслужені майстри спорту в окремо взятій сонячній долині» [3, с. 111-112]. Знову з'являється дух єдності, сили, вічної молодості та перемоги. Герой сумує за тими щасливими хвилинами: «Це заспокоювало і заводило водночас, адже ось вона – радість пізнання і радість повернення, те, чого бракувало мені останні роки» [3, с. 131].

Прокинувшись, Герман повертається у реальне життя і спостерігає таку картину: усі його колишні друзі мертві (брати Балалаєшнікови, Саша Пітон, Андрюха Майкл Джекон та інші). Але Травмований радить йому: «...не бери всього, що тут побачиш, близько до серця. Бо хто його знає, що ти тут побачиш» [3, с. 213]. Це означає, що точно невідомо, мертві чи живі ці люди на даний момент, оскільки їм доводилося іноді переховуватися від ворогів, але із впевненістю можна сказати: вони зникли, загубились у цьому житті. Такий кінець чекав і на головного героя як представника «втраченого покоління». Проте Герман продовжує жити, поступово відходить від минулого, обираючи нові моральні цінності та орієнтири, самостійно будує свою долю. Він виявився більш витривалим щодо ганебних впливів оточення і реальності, ніж його однолітки, зміг зберегти внутрішню силу і зробив спробу вирватись із кола «загубленої» генерації.

Отже, С. Жадан у своєму романі торкнувся дуже важливої теми – особливості покоління 1990-х років, спроби самовизначення його представників у соціумі. Трагізм світовідчуття цього періоду полягає у неможливості обрати єдині принципи існування, що були б дієві в усіх ситуаціях. Життя подібної молоді – суцільна імпровізація, перевірка на справжність, силу духу, що часто має нещасливий фінал. Однак автор не залишає відчуття безнадії: його герой робить свій буттєво важливий вибір і знаходить сенс власному існуванню в сучасності. Широка проблематика твору в межах літератури «втраченого покоління» і згаданий екзистенційний вимір залишають значний простір для подальших літературознавчих студій.

Література:

1. Бондаренко С. Сергій Жадан: «Вірші мені дорожчі, а прозу вважаю вагомішою» / С. Бондаренко // Літературна Україна. – 2011. – 17 лист. – С. 7.
2. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури ХХ століття : [навч. посіб.] / Г. Й. Давиденко, Г. М. Стрельчук, Н. І. Гринчак. – [3-тє вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 488 с.
3. Жадан С. В. Ворошиловград : [роман] / С. В. Жадан. – Харків : Фоліо, 2012. – 442 с.
4. Мацієвська М. Ворошиловград чи Луганськ? / М. Мацієвська // Літературна Україна. – 2011. – 20 січ. – С. 10.
5. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період : [навч. посіб.] / Р. Б. Харчук. – [2-ге вид., стереотип.]. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 248 с.